

OPERA

MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZ
HUNGARIAN STATE OPERA

Újév
az Operaházban

New Year's at the Opera House

LUDWIG VAN BEETHOVEN

IX. (d-moll) szimfónia, Op. 125

Symphony No. 9 in D minor

Gustav Mahler hangszerelése

Orchestration by Gustav Mahler

2024. JANUÁR 1., 2., 20:00

1, 2 JANUARY 2024, 20:00

Újév az Operaházban

New Year's at the Opera House

LUDWIG VAN BEETHOVEN:

IX. (d-moll) szimfónia, Op. 125

Symphony No. 9 in D minor

Gustav Mahler hangszerelése

Orchestration by Gustav Mahler

I. Allegro ma non troppo, un poco maestoso

II. Molto vivace

III. Adagio molto e cantabile

IV. Finale: Presto – Allegro assai

Szoprán *Soprano* | KOLONITS KLÁRA

Alt *Alto* | SCHÖCK ATALA

Tenor HORVÁTH ISTVÁN

Basszus *Bass* | BRETZ GÁBOR / PALERDI ANDRÁS

Közreműködik a Magyar Állami Operaház Zenekara és Énekkara

Featuring the Hungarian State Opera Orchestra and Chorus

Karigazgató *Chorus director* | CSIKI GÁBOR

Az Örömdót magyarra fordította *Ode to Joy Hungarian translation by* | RÓNAY GYÖRGY

Az est házigazdája *Hosted by* | ÓKOVÁCS SZILVESZTER

Január 1-jén ünnepi beszédet mond *Welcome speech on 1 January by* |

DR. ERŐSS LORÁND neurológus, idegsebész *neurologist, neurosurgeon*

Karmester *Conductor* | HALÁSZ PÉTER

A Magyar Állami Operaházban újévkor több mint egy évtizede Beethoven 9. szimfóniája csendül fel. Magyarországi bemutatóját anno az az Erkel Ferenc dirigálta, aki az intézmény első főzeneigazgatója volt. A 2024-at köszöntő előadás, ahogyan az elmúlt néhány évben, abban is különlegességet hordoz, hogy belekerül Mahler 28 oldalas jegyzetének a tartalma, amely a szimfónia több pontján megerősíti Beethoven partitúráját.

Ludwig van Beethoven 1824 május 7-én olyat tapasztalhatott, ami pályája legnagyobb közönségsikerének könyvelhető el. Az aznapi koncerten a Hoftheaterben nemcsak a *Missa Solemnis* rövidített változatának bécsi premierjét hallhatták a nézők, hanem a 9. szimfónia ősbemutatóját is. Ezen a hangversenyen a monumentális darab nagy tetszést váltott ki, amelyről az egyik legmeghatóbb beszámoló feljegyzi, hogy az ekkorra a hallását teljesen elvesztett zeneszerző már nem hallhatta csodálóinak lelkesen tomboló tapsviharát, így az egyik szólista a nézők felé fordította őt, hogy láthassa a tapsoló kezek százát.

A mű sikere máig töretlen, számos ünnepi alkalom fényjelzője, a zárótétel örömdóda dallama slágerszámba megy, és rengeteg film, szignál, sőt az Európai Unió himnuszának témájául szolgál. Mindez annyira felemelő és megható, mint amennyire problematikus és elgondolkotató is. Ez a mű, melyben egy magányos ember legmélyebb művészi kifejezése lehető fel, minden ünnepen, európai uniós himnuszon és alkalmon felülemelkedik. Igazi korszakalkotó, formabontó zenedarabról van szó, melyben a szerző saját túlcsonduló mondanivalójával küzdött. Épp emiatt állt elő az új formával, melyről akkor még nem tudhatta, hogy a romantikus szimfóniaszerzők nagy példaképe lesz. Az első tétel minden elképzelést felülmúlóan drámai, a második egészen vad scherzo. A harmadik, lassú tétel a legnehezebb: bensőséges, végtelen nyugalomnak elképesztő megjelenítője. Az utolsó tétel megközelíthetetlen előadói szempontból, a személyes hang, az alig követhető, különleges variációs technika a megvalósíthatóság határán mozog. Itt, amikor Beethoven olyan pontra jutott el, ahol már hangszerekkel nem tudta kifejezni, amit szeretett volna, az énekhanghoz fordult: a basszbariton szólista tulajdonképpen „nemes felháborodással” kéri ki magának azt az apokalipszist, amit a zenekar addig megfogalmazott. „O Freunde, nicht diese Töne! sondern lasst uns angenehmere anstimmen und freundenvollere.” Vagyis: „Ó, barátaim, ne ezeket a hangokat! énekeljünk kelleme-sebb, örömteljesebb dalt.” A kívánságnak a zenekar készséggel eleget tesz, és sorra felvonultatja a szimfónia első három tételének tematikus anyagát. A gondolkák és nagybögők mint „beszélők” recitátívója azonban valamennyinél a fejét rázza: „Ne ezt! ne ezt!” És akkor halkan, valahonnan a távolból felhangzik a mély vonások együttesén az örömdallam, egy szólamban, a lehető legegyszerűbb formában. „Ez igen!” int a „szóvivő”, és valamennyien fellélegeznek: megtalálták azt a dallamot, amely egyedül alkalmas az öröm kifejezésére.

Beethoven utódai, követői is hasonlóképpen énekes szólistákat és kórust használtak szimfóniáikban. Így tett Gustav Mahler is – aki saját verziót készített Beethoven 9. szimfóniájából, ami ezen az estén is felcsendül. Ő például híres 2. szimfóniájában, amelynek utolsó tételét ő maga „Der große Appell”, vagyis A nagy elhívásnak nevezett megjelenítve a pillanatot, amikor mindenki összegyűlik az

utolsó ítéletre. Beethoven is ehhez hasonló előadói apparátusbeli monumentalitással feszíti szét a klasszikus szimfonikus formát. A 9. szimfóniának felfoghatatlan drámai, sőt színpadi ereje van, így talán sorsszerűnek mondható, hogy időről időre az Operaház színpadán hangzik el. Beethoven utolsó szimfóniájában minden a legfelsőbb fokon, vagyis a túlzás határán is túl szólal meg.

1895-ben Gustav Mahler átíratot készít a zeneműből, melyben nem hoz új zenei gondolatot, csupán Beethoven koncepcióját erősíti. A legfőbb változtatások egyike, hogy az eredeti kotta dinamikai jelzéseit, melyek pianissimótól (pp) fortissimóig (ff) terjednek, Mahler a szélsőségeikig kitérítette, azaz egészen pppp-től ffff-ig. A zenekari apparátust kibővítette további timpanival és négy kürttel, megduplázta a fafúvósokat és a vonósokat, illetve az addig használatban lévő natürkürt és natúrtrombita helyett ventilhangszereket alkalmazott, azok gazdag lehetőségeit kihasználva. Nem változtatott az énekes szólamokon, sem a kórusén, sem a szólolistákén, s megtartotta Beethoven tempójelzéseit is. Mahler így ír az átdolgozásáról: „Távol áll tőlem, hogy bármilyen önkényes célt vagy irányt kövessek, ahogyan az is, hogy hagyjam magam a hagyományok által félrevezetni. Állandóan és kizárólag azzal voltam elfoglalva, hogy Beethoven kívánságait a legapróbb részletekig megvalósítsam, és biztosítsam, hogy a mester szándékából semmi nem esik áldozatul [...]”¹

A műsorlapot szerkesztette: Mátrai Diána Eszter

For more than a decade, the performance of the famous *Symphony No. 9* has introduced the New Year at the Hungarian State Opera. Back in the day, its Hungarian premiere was directed by the same Ferenc Erkel who was also the OPERA's first music director. What makes the 2024 performance even more special – as it was so in the last couple of years – is that it includes the 28 pages of Mahler's notes that reaffirm Beethoven's score in a number of points.

On 7 May 1824, Ludwig van Beethoven experienced something that can be dubbed the greatest public success of his career. On that very day, the audience at the could not only hear the Viennese premiere of the abbreviated version of *Missa Solemnis* but the world premiere of the *Symphony No 9* as well. The monumental piece was well received, and, according to one of the most touching accounts, the composer, who by this time had completely lost his hearing, could no longer hear the thundering applause of his admirers, so one of the soloists turned him towards the audience so that he could see the hundreds of clapping hands.

The success of the symphony is unbroken to this day, it is a hallmark of many festive occasions, the melody of *Ode to Joy* in the closing movement is a hit, and serves as the theme of many films, signals, and even the anthem of the European Union. All of this is as uplifting and touching as it is problematic and thought-provoking. This work, which conveys the deepest artistic expression of a lonely man, rises above every holiday, the EU anthem, and occasion. It is a truly epoch-making, unconventional piece of music, in which the composer struggled with his own overflowing message. It was precisely for this reason that he came up with a new form, which he could not have known that would become a great model for romantic symphony composers. The first movement is dramatic beyond all imagination, the second is a wild scherzo. The third, slow movement is the most difficult: it is an amazing display of intimate, endless calm. The last movement is unapproachable from a performer's point of view, the personal voice, the barely traceable, special variation technique is at the limit of feasibility. Here, when Beethoven reached a point where he could no longer express what he wanted with instruments, he turned to vocals: the bass-baritone soloist, in fact, resents the apocalypse that the orchestra had formulated with "noble indignation". "O Freunde, nicht diese Töne! sondern lasst uns angemengere anstimmen und freundenvollere." That is, "Oh friends, no more of these sounds! Let us sing more cheerful songs, More full of joy!" The orchestra readily complies with the wish and performs the themes of the first three movements of the symphony in turn. However, the recitative of the cellos and double basses seem to disagree. And then softly, from the distance, the melody of joy is heard on the ensemble of deep strings, in one part, in the simplest possible form. The "spokesman" beckons, and everyone breathes a sigh of relief: they have found the melody that alone is suitable for expressing joy.

Beethoven's successors and followers also used vocal soloists and choruses in their symphonies. As did Gustav Mahler, who created his own version of Beethoven's *Symphony No 9*, the version featuring in the New Year's concert. In his own famous *Symphony No. 2*, the last movement, which he himself called "Der große Appel", i.e. The Great Call, depicts the moment when everyone gathers for the last

¹ Pándi Marianne, *Hangversenykalauz, Zenekari művek*, Zeneműkiadó, Bp., 1980. 103-121. és Harris Goldsmith 1992-es tanulmányának, valamint a 2023-as előadás karmesterével, Kovács Jánossal készült interjú felhasználásával

judgment. Beethoven also expands the classical symphonic form with similar monumentality in terms of the ensemble. *Symphony No 9* has an incomprehensible dramatic and even stage power, so perhaps it may be considered fate that it is performed on the stage of the Opera House from time to time. In Beethoven's last symphony, everything sounds at the highest level, even beyond the limit of exaggeration.

In 1895, Gustav Mahler made a transcript of the piece, in which he did not introduce new musical ideas, but strengthened Beethoven's concept only. One of the main changes is that Mahler expanded the dynamic markings of the original score, which range from pianissimo (pp) to fortissimo (ff), to the extremes, i.e. from pppp to ffff. He expanded the orchestra with additional timpani and four horns, doubled the number of woodwinds and strings, and substituted the natural horn and natural trumpet that had been in use until then with valve instruments, taking advantage of their possibilities. He did not change the vocal parts, the chorus, or the soloists, and he also kept Beethoven's tempo markings. Of his orchestration Mahler wrote: "far from following any arbitrary purpose or course, but also without allow myself to be led astray by tradition, I was constantly and solely concerned with carrying out Beethoven's wishes into their minutest detail, and ensuring that nothing the master intended should be sacrificed [...]."²

Programme notes edited by Diána Eszter Mátrai

² Based on Marianne Pándi, *Hangversenykalauz, Zenekari művek*, Editio Musica Budapest 1980. 103-121., a 1992 study by Harris Goldsmith, and an interview with János Kovács, conductor of the 2023 performance